

YP julkaisi numerossa 3/2011 JP Roosin kriittisen analyysin (”Yhteiskuntatieteiden kurjuus”) kokonaisen koulukunnan ajattelutavan ja tutkimusotteen lähtökohdista. Koulukuntaa edustamaan Roos oli valinnut kaksi laudatur-arvosanan saanutta tuoretta väitöskirjaa (tekijöinä Mianna Meskus ja Sakari Tamminen). Molemmat ovat vastanneet JP Roosin kritiikkiin Keskustelua-palstalla YP:n verkkosivuilla, Mianna Meskus 3.8. ja Sakari Tamminen 27.9.

YP:n Keskustelua-palsta on vuodesta 2007 ollut pelkästään YP:n nettisivulla. Julkaisemme

Meskuksen ja Tammisen ensimmäiset vastineet kuitenkin poikkeuksellisesti myös tässä painetussa lehdessä. Vaikka Roosin tekstin fokus ei ollut näiden kahden väitöskirjan arvostelu sinänsä, koulukunnan ja sen edustajiksi nimettyjen kritiikki helposti sekoittuvat. Siksi on kohtuullista, että Meskus ja Tamminen voivat puolustautua myös tällä samalla foorumilla, jolla Roos alun perin kirjoitti eli painetussa lehdessä. Keskustelu teemasta YP:n nettisivun palstalla on näiden vastineiden jälkeen jatkunut ja jatkuu tämän jälkeen vain siellä.

Vastine Roosille

JP Roos syyttää jutussaan ”Yhteiskuntatieteiden kurjuus: esimerkkinä kaksi laudaturväitöskirjaa”, etten aseta tutkimuskysymyksiä, jotka ovat hänen näkökulmastaan kiinnostavia. Sen jälkeen hän erikseen syyttää siitä, että en vastaa näihin kysymyksiin. Roos kritisoi kumpaakin arvostelomaansa opinnäytetyötä evolutionististen näkökulmien puutteesta. Itse hän ei ole toteuttanut ensimmäistäkään tutkimushanketta, jossa kysymyksenasettelu, empiirisen aineiston keruu, analyysi ja tulosten julkaisu olisi tehty systemaattisesti sosiaalitieteellisiä ja evoluutiopsykologisia selitysmalleja yhdistäen.

Roosin kirjoitus on tekopyhä myös kolmannesta syystä. Roos väittää, että hänen tarkoituksensa ei ole kritisoida kahta nuorta tutkijaa, vaan Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan tiedekuntaneuvoston jäseniä ja sosiologian ja sosiaalipsykologian edustajia. Hän kuitenkin tietää, etteivät senioritason akateemiset kollegat halua osallistua hänen yksipuoliseksi jankuttami-

seksi jääneeseen ”tiedesotaansa”. Siksi hän myös tietää, että Tammisen ja minun tehtäväksi jää opinnäytetöidemme puolustaminen.

Roos haukkuu näennäisesti tiedekuntaa, mutta käytännössä Tammisen ja minun väitöskirjojen tieteenfilosofisia perusolettamuksia. Arvostelusta näkyy ja Roos itsekin toteaa, että hän ei ymmärrä tieteen tutkimuksellisesti viritettyjä kysymyksenasetteluja eikä niin muodoin niiden tarjoamia tuloksiaakaan. Se, mikä monille tässä laveasti määritellyssä tutkimussuuntauksessa on tuoretta ja radikaaleimmillaan sosiaalitieteellisiä perusolettamuksia mul-listavaa, on Roosille – joka ei kenttää tunne, ymmärrä eikä hyväksy – epä tiedettä. Roosilla ei tietystikään ole eksklusiivista pääsyä tosiasioiden ja ainoisiin mahdollisiin selitysmalleihin, vaikka YP:ssä julkaistu juttu rakentuukin narsistisesti senkaltaiselle retoriikalle. Tämä paljolti kiteyttää hänen arvostelunsa ”analyttisen” lähtökohdan, mikä tekee siihen vastaamisesta samoin kuin jatkokeskustelujen käymisestä epäkiitollista ja epäkiinnostavaa.

Suomalaisen yhteiskuntatieteen kentällä ei lie-
ne enää uutinen, että Roosin tiedekäsitys nojaa
positivististen tieteenfilosofian ja evoluutiopsyko-
logisten selitysmallien haikailuun. Se, mikä ar-
vostelusta käy kirkkaimmin ilmi, on kausaalise-
lytysten yliveritaisuus Roosin ajattelussa. Lisäksi
juttu osoittaa, että Roos samaistaa kausaaliyhtey-
det ennen kaikkea ”keskeisiin biologisiin lainalai-
suuksiin” (s. 291), joita hän ei kuitenkaan ekspli-
koi. ”Varmistetut kausaaliyhteydet” perustuvat
ilmeisesti ”ihmisten enemmän tai vähemmän
pysyviin psykologisiin ominaisuuksiin” (s. 291).
On banaalia todeta, että evoluutiopsykologia on
vain yksi lähestymistapa monien joukossa, mut-
ta se on tähän alkuun tarpeen, sillä tämän ja hän-
nen aiemman kirjoittelunsa perusteella Roos ha-
luu ulottaa sosiobiologian ja juuri evoluutiopsy-
kologian tarjoamat selitysmallit kaikkeen sosiaa-
litiieteelliseen tutkimukseen. Yhteiskuntatieteen
kurjuustilaa ei pelasta se, että kaikki ryhtyvät evo-
luutiopsykologian seuraajiksi, vaikka sosiobiolo-
gisesti virittyneillä tutkimusasetelmilla voikin ol-
la uutta ja kiinnostavaa annettavaa tieteen kentäl-
lä. Palaan tähän kysymyksen vastineeni lopuksi.

Roos uskoo ja toivoo, että kukaan luonnontie-
teittä ei jaksa lukea Tammisen ja minun opin-
näytenä ja että niillä ei ole yhteiskunnallista
merkitystä. Omalta osaltani vastaan tähän, että
väitöskirjani on saanut Suomalaisen Tiedeakate-
mian väitöskirjapalkinnon sekä Laadullisen terveystutkimuksen tutkijaverkoston (LATE) Laa-
tua terveyteen -tunnustuspalkinnon. Tutkimuk-
seni johdosta olen ollut kutsuttuna puhujana
useissa lääketieteen valtakunnallisissa koulutus-
tapahtumissa, haastateltuna asiantuntijana niin
tv:ssä, radiossa kuin päivä- ja ammattilehdissä ja
paneelikeskustelijana erilaisissa ihmisyyttä, etiik-
kaa ja tiedettä käsittelevissä tapahtumissa.

Roos ei hyväksy eikä ymmärrä tieteen- tutkimuksen kysymyksenasetteluja ja tutkimusasetelmia

Väitöskirjani käsittelee suomalaisen perinnöl-
lisyyslääketieteen historiaa ja sikiötutkimusten
käyttöönottoa. Työn filosofinen lähtökohta on
tieteentutkimuksessa. Sen yhtenä tavoitteena
on käsitellä luonnontieteellisen tiedon historiaa
ja tietoon liittyviä yhteiskunnallisia kiistoja. En
väitä perinnöllisyyden mekanismeja sosiaalisek-
si konstruktiksi, enkä kiellä biologisten tekijöi-

den olemassaoloa ihmiselämässä. En kuitenkaan
ota huomioon mahdollisia biologisia selitysmal-
leja tutkimuksessani, koska tutkin lääketieteelli-
sen tiedon muodostumista asiantuntijajulkaisuis-
sa ja osana äitiyshuollon toimintoja (esimerkik-
si vanhempien informointia sikiötutkimuksiin
osallistumisesta). Oletan tiedontuotannolla ja
sen käytäntöön soveltamisella olevan konkreetti-
sia vaikutuksia neuvoloissa käyvien ihmisten (99
% odottavista äideistä osallistuu neuvoloiden tut-
kimuksiin) kokemuksiin, käsityksiin ja ratkaisui-
hin. Olen ensisijaisesti tässä tutkimuksessa kiin-
nostunut lääketieteellisen ammattikunnan sisäi-
sestä keskustelusta. Pääaineistoni koostuu kliinisi-
tä genetiikkaa, perinnöllisyysneuvontaa ja sikiö-
tutkimuksia käsitelleistä artikkeleista suomalai-
sissa terveydenhuoltoalan lehdissä. En siis tutki
vanhempien toimintaa tai käyttäytymistä esimer-
kiksi haastatteleamalla tai havainnoimalla heitä.

Työn eksplisiittinen lähtökohta on vallankäy-
tön ja valtasuhteiden – hallinnan – tutkiminen.
Eriaiset yritykset hahmottaa ja analysoida val-
taa ovat keskeinen osa sosiaalitieteiden paradig-
mahistoriaa ja teoriaperinnettä, mikä on tietysti
Roosilla hyvin tiedossa. Esitän työssä isoja väi-
teitä perinnöllisyyslääketieteen jatkuvuuksien
ja muutosten vaikutuksista. Ilmeinen ongelma
työssäni Roosille on se, että vallankäytön tutki-
mus ulotetaan luonnontieteelliseen tiedonmuo-
dostukseen. Lääketieteellisen tiedon soveltami-
sella äitiyshuoltoon on tutkimukseni osoittamia
konkreettisia vaikutuksia, siis historiallisia käy-
tännön seurauksia. Roosin arvostelun perusteel-
la suomalaisen terveystieteellisen ja lääketieteelli-
sen vallankäytön historiallinen tutkimus on epä-
tieteellistä, suorastaan ”uskomusyhteiskuntatie-
dettä”. Mikä huolestuttavampaa, arviosta voi ve-
tää johtopäätöksen, että ainoa legitimi tapa ottaa
historiallisuus ja poliittisuus mukaan sosiaalisten
ilmiöiden tutkimukseen, on evolutionistinen.

Valittelu, että hallinnan tutkimus tuottaa sen
”nollatuloksen”, että ihmisiä pyritään hallitse-
maan ja että tieteellinen tieto kytkeytyy politiik-
kaan, on yhtä typerä kuin syyttää sosiaalisen toi-
minnan tutkimusta ennalta tiedetystä lopputu-
loksesta: että ihmiset toimivat yhteisöissä ja yh-
teisöllisesti. Yhteiskunnallisen elämän kannalta
on perusteltua ja arvokasta selvittää, miten tie-
teellistä tietoa ja siihen perustuvaa valtaa pyri-
tään käyttämään ja mihin perusteluihin nojaten.
Olen tutkinut väitöskirjassani geenitietoon liitty-
vien hallintapyrkimysten historiallista muodos-

tumista, niiden oikeuttamista ja niiden operatiivisuutta erityisesti äitiyshuollossa. Totean väitöskirjassa useaan otteeseen, että lääketieteellisten tutkimusten tarjoamisella pyritään hyvään ja että lääkärit ajattelevat potilaidensa parasta. Tästä huolimatta sikiötutkimuksia valtakunnallisena rutiinitoimintana on syytä tarkastella myös vallankäytön näkökulmasta. En kuitenkaan esitä, että ihmisten ratkaisut äitiyshuollon tutkimuksissa tai käsitykset vammaisuudesta rakentuvat pelkästään lääketieteellisten ja terveystieteellisten tavoitteiden ja vallankäytön pohjalta.

”On hausempi esittää väitteitä, joita ei voi testata. Sanokaamme, että vähimmäisvaatimus olisi se, että tutkimuksen vahvoja ennako-oletuksia voisi testata, siis tutkia pitkääkö väite paikkaansa vai ei. Tätä Meskus ei edes yritä tehdä” (s. 294). Mistä Roos syyttää työtäni tai siis minua? Vastaus on: vääränlaisesta tutkimusasetelmasta. Minkälaisia vaihtoehtoisia tutkimusasetelmiä Roos tarjoaa tämänkaltaiselle aineistolle? Ei minkäänlaisia. Joudun siis asettumaan Roosin housuihin ja esittämään itselleni hänen epäsystemaattiseen arvosteluunsa nojaten vaihtoehtoisen tutkimusasetelman, ottaen huomioon kuitenkin kiinnostukseni valtasuhteiden tutkimukseen.

Roos kritisoi, että oletan työn johdannossa, siis jo tutkimusasetelmassa, lääketieteellisellä tiedonmuodostuksella ja sen soveltamisella kliinisissä tutkimuksissa olevan käytännön vaikutuksia ihmisten elämään ja käsityksiin vanhemmuudesta. Roos olisi toivonut, että olisin muotoillut tämän selkeiksi hypoteeseiksi ja lähtenyt tutkimaan, ilmeisesti evoluutiopsykologisia vakioita selitysapuna käyttäen, a) onko lääketieteellisellä tiedonmuodostuksella käytännön vaikutuksia vai ei, ja b) missä määrin lääketieteelliset määrittelyt – tai muut tekijät – vaikuttavat ihmisten ratkaisuihin sikiötutkimuksiin osallistumisessa ja potentiaalisten jälkeläisten riskitekijöiden ennakoinnissa ja ennaltaehkäisyssä. Asetelma b) olisi aivan mahdollinen tutkimusasetelma, jos tutkimusintressi suuntautuisi ihmisten käyttäytymisen ja valintojen taustalla olevien tekijöiden määrittämiseen ja keskinäiseen vertailuun. Tämä ei kuitenkaan ole ollut tutkimusintressini.

Entäpä sitten kohta a) eli voidaanko lääketieteellä olettaa lähtökohtaisesti olevan historiallisia, poliittisia ja käytännöllisiä vaikutuksia? Aiempaan tutkimukseen nojautuen lähden opinnäytetyössäni siitä, että kyllä voi. Roos antaa tähän itsekkin myönteisen vastauksen, vaik-

ka arvostelee minua olettamuksen tekemisestä. Loppusanoissaan hän toivoo, että eikö voitaisi (foucault’laisestakin näkökulmasta) hyväksyä, että ”kun tiedämme ja voimme vaikuttaa ihmisen perimän seurauksiin, niin silloin on pakko tehdä (myös) poliittisia valintoja” (s. 298). Juuri tämä tieteellisen tiedon vaikutusten ja lupauksen kytkeytyminen terveystieteelliseen päätöksentekoon ja terveydenhuollon toimenpiteisiin on tutkimukseni lähtökohta. Olen tutkinut tuon kytkeytymisen historiaa Suomessa, en enempiä enkä vähempää. Sikiötutkimuksia tarjotaan Suomessa automaattisesti kaikille raskaana oleville naisille – on tarjottu jo useiden vuosikymmenien ajan. Jokaisessa ikäluokassa valtaosa suomalaisia naisia ja miehiä on jossain elämänsä vaiheessa äitiyshuollon asiakkaana ja kohtaa tällöin kysymyksen sikiötutkimuksiin osallistumisesta.

Roos siis syyttää, etten aseta tutkimuskysymyksiä, jotka ovat hänen näkökulmastaan kiinnostavia. Sen jälkeen hän syyttää vielä erikseen siitä, että en vastaa näihin kysymyksiin. Ne voisivat olla kiinnostavia tutkimuskysymyksiä toisentyypisissä tutkimusasetelmissa, mutta minun opinnäytetyöni aineistoon ja rajauksiin ne eivät olisi sopineet. Tuloksena olisi ollut pahimmillaan tutkimusstrateginen sekavuustila: geenitiedon historiallisen muodostumisen ja yhteiskunnallisten käyttöönoton selittämistä psykologisten piirteiden (oletetulla) periytymisellä.

Miten sosiologien pitäisi käsitellä aiheita geenit

Genetiikkaa, genomiikkaa, molekyylibiologiaa ja neurotiedettä tarkastelevien sosiologisten ja antropologisten tutkimushankkeiden määrä on kasvanut kuluneina vuosina huomattavasti. Arvostelusta näkee, että Roos ei tätä kenttää tunne, vaikka hänen kritiikkinsä on sitä kohtaan suunnattu. Arvostelussa esitetty pienen merkityksen fringe-teoreetikot-lista (s. 291) kattaa liudan kansainvälisesti korkealle arvostettuja tutkijoita, joiden työt ovat merkittäviä niin empiirisesti kuin teoreettisestikin. Esimerkiksi listassa mainittu Nikolas Rose kuuluu Britannian siteeratuimpiin sosiologeihin ja hoitaa parhaillaan 1900-luvun alussa perustettua James Martin White Professor of Sociology -oppituolia, jonka ensimmäinen haltija oli, ironista kyllä, Roosin arvostama Edvard Westermarck.

Roos syyttää yhteiskuntatieteilijöitä geneilä selittämisen pelosta ja geenin mystifioinnista. Kuitenkin hänen arvostelunsa kohteena on yhteiskuntatieteellinen tutkimus, joka käsittelee geenitiedon muodostumista ja sen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Voimme päätellä, että Roos ei kestä biologisen informaation perusyksikön, geenin, yhteiskunnallisuutta, historiallisuutta eikä poliittisuutta. Ei geeni ole tabu kaikille yhteiskuntatieteilijöille. Sen sijaan se voi hyvin olla tabu evoluutiopsykologiseen ja sosiobiologiseen ajatteluun sitoutuneelle yhteiskuntapolitiikan professorille, jonka tieteen pelastusprojekti nojaa oletuksiin biologisten lainalaisuuksien universaaliudesta ja ylivertaisuudesta selitystekijöinä.

Ilmeisesti tästä syystä Roos myös kieltäytyy ymmärtämästä väitöskirjassani kohtia, joissa käsittelem näkökulmaa ihmisen perimään asiana, joka on perustavasti biologinen ja perustavasti sosiaalinen. Totean kirjassani eksplisiittisesti, että en väitä perimän olevan sosiaalinen konstruktio tai diskurssin tulos. Esitän kuitenkin, että perimää ja perinnöllisyyttä koskevat tosiasiat ovat muokkautuneet historiallisesti. Ne ovat jatkuvan tieteellisen uudelleenarvioinnin kohteena. Tästä näkökulmasta käsin ne tarjoavat myös sosiologille kiinnostavan tutkimuskohteen.

Roosilainen epäsymmetria

Minulla ei ole mitään sitä vastaan, että Roos tai joku muu yhteiskuntatieteilijä tutkii ihmisten sosiaalista käyttäytymistä myös evoluutiopsykologisista lähtökohdista. Päinvastoin on kiinnostavaa nähdä, minkälaista tutkimusta siitä syntyy ja minkälaisia syy-seuraussuhteiden kilvoitteluita nämä tutkijat nostavat esille ja, ennen kaikkea, kuinka tasokasta tiedettä ne tuottavat. Yhteiskuntatieteen kenttä odottaa laadukkaita tutkimusraportteja siitä, miten evoluutioteoreetti-

sista lähtökohdista siirrytään empiiriseen aineistonkeruuseen ja analyysiin, ja takaisin johtopäätösten tekemiseen. YP:n jutussa (s.294) Roos antaa esimerkin, miksi evoluutioteoreettisten olettamusten heppoinen istuttaminen empiirisiin kysymyksiin johtaa pahimmillaan tai parhaimmillaan naurettaviin esityksiin vaikkapa ihmisten hyväntahtoisuudesta jälkeläisinsään kohtaan ”kautta aikojen”.

Roosin arvostelua on vaikea ottaa vakavasti, sillä hänellä itsellään ei ole näyttöä tutkimushankkeesta, jossa kysymyksenasettelu, aineistonkeruu, analyysi ja tulosten julkaisu(t) olisi tehty systemaattisesti sosiaalisen käyttäytymisen kokonaiselitysmallia testaten, erityisesti ottamalla käyttöön ”keskeiset biologiset lainalaisuudet”, ”varmistetut kausaaliyhteydet” tai ”ihmisten enemmän tai vähemmän pysyvät psykologiset ominaisuudet”. Jos Roosin julkaisuista hakee hänen testaamaa metodologista mallia sosiaalisten ja biologisten tekijöiden vertailemiseen empiirisessä aineistossa, lähin teksti nähtävästi on yhdessä Anna Rotkirchin ja Elina Haavio-Mannilan kanssa kirjoitettu ”Do rich men have most sex? Gender, capital and sexual activity in four countries”, joka löytyy kahdeksan vuotta sitten julkaistusta raportista ”Thoughts on family, gender, generation and class”, Research Report No 133, Department of Sociology, Göteborg University.

Todistustaakka sosiaalitieteellisten ja evoluutiopsykologisten premissien ja selitysten yhdistämisen mielekkyydestä ja laadukkaasta toteuttamisesta pitäisi olla niillä tutkijoilla, jotka sen perään kuuluttavat – ei niillä, jotka eivät sitä lähtökohtaisesti yritä tehdä. En pidä hedelmällisenä neuvojen sen paremmin kuin arvostelunkaan vastaanottamista tutkijalta, joka ei itse lunasta muilta vaatimiaan tutkimustehtäviä.

Omalta osaltani tämä keskustelu päättyy tähän.

MIANNA MESKUS